

систему екологічного управління виробництвом і збутом продукції, організовану відповідно до міжнародних стандартів, які містять вимоги до технологій виробництва, перероблення, зберігання, транспортування й торгівлі. Удосконалення системи управління екологічним сільським господарством по посиленню контролю за якістю продукції, технологіями виробництва пов'язано з розвитком системи сертифікації виробництва.

Запропоновано алгоритм управління виробництвом екобезпечної продукції, який включає методико-прикладну платформу формування управлінських рішень. Пропозиції щодо формування системи управління виробництвом екобезпечної сільськогосподарської продукції передбачають цілеспрямовану діяльність господарюючих суб'єктів у тісній взаємодії зі структурами управління, орієнтованих на досягнення максимальних виробничих результатів при мінімальному негативному впливі на навколишнє природне середовище.

УДК 502.335 : 502.131.1

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОВИРОБНИЦТВІ

С.А. Орел
аспірант

Інститут агроєкології і природокористування НААН

Проведено дослідження та узагальнено матеріали процесу розроблення економічного механізму екологізації сільськогосподарського виробництва. Установлено, що у вітчизняному економічному механізмі екологізації сільськогосподарського виробництва не використовується весь можливий спектр інструментарію, запропонований ринковою економікою, у зв'язку з чим він децю обмежений. Наведено схему класифікації видів економічних механізмів екологізації агровиробництва.

Ключові слова: економічний механізм, екологізація, види економічних механізмів.

Стрімке зростання потреб суспільства спонукає до інтенсифікації виробничої діяльності людини, зокрема сільськогосподарської, що здебільшого супроводжується руйнівними процесами в довкіллі. Такі тенденції зумовлюють необхідність пошуку шляхів економічного зростання з одночасним створенням умов для екологічнобезпечного використання існуючих ресурсів. Необхідність

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чудовська В.А. Організаційно-економічний механізм розвитку виробництва органічної продукції / В.А. Чудовська // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 1. — С. 91–98.
2. Шкуратов О.І. Механізм управління екобезпечним сільськогосподарським виробництвом / О.І. Шкуратов // Зб. наук. пр. Тавр. держ. агротехнолог. ун-ту. — 2012. — № 4 (20). — С. 328–334. — (Серія: Економічні науки).
3. Никитина З.В. Теоретические и организационные основы экологического сельского хозяйства: [монография] / З.В. Никитина, Н.С. Баннова. — СПб.: Великие Луки, 2005. — 122 с.
4. Романко С.М. Механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: етапи розвитку / С.М. Романко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. пр. — Івано-Франківськ.: Плай, 2007. — Вип. XVIII. — С. 166–169.
5. Савкин В.И. Концептуальные основы экологического менеджмента в аграрном секторе экономики: [монография] / В.И. Савкин. — Орел: ОГАУ, 2011. — 184 с.

забезпечення економічної та екологічної безпеки держави мотивує більшість провідних країн світу до побудови національних політик на засадах стійкого розвитку. Такий підхід дає змогу узгодити економічні, екологічні та соціальні системи і ґрунтується на задоволенні потреб сучасного покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Вагомий теоретичний та прикладний внесок у розвиток економічних аспектів екологізації агровиробництва зробили зарубіжні вчені Д. Гуле, Р. Енгель, П. Ульріх, Д. Фрітцше, К. Хоман та ін. Дослідженню окресленої проблематики присвячені наукові розробки вітчизняних науковців — В.М. Гесця, Ю.І. Івашкевича, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, Л.Я. Новаковського, І.І. Лукінова, О.Л. Попової, П.Т. Саблука, О.В. Ходаківської, В.С. Ясцова та ін. Незважаючи на значну увагу, приділену досліджуваному питанню, аналіз літературних джерел виявив, що залишаються невирішеними ще ряд важливих аспектів упровадження економічного механізму екологізації сільськогосподарського виробництва, що зумовлює необхідність подальших напрацювань із цієї проблематики.

Мета цього дослідження — обґрунтувати застосування економічних механізмів екологізації сільськогосподарського виробництва.

Минуле століття і початок нинішнього характеризуються численними позитивними зрушеннями, а саме: бурхливим розвитком науки і техніки, впровадженням новітніх підходів до здійснення господарської діяльності. Однак такий потужний поступ уперед, як виявилось, супроводжується й багатьма негативними тенденціями, які спричинені передусім розбалансуванням економічної та екологічної складових. Як наслідок — людство зіткнулось із загрозою формування безпечних умов свого існування.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — перша з міжнародних організацій звернула увагу суспільства на зміни, що відбуваються в навколишньому природному середовищі під впливом господарської діяльності, та акцентувала увагу на необхідності віднайти механізм для вирішення цієї проблеми. У 1972 р. Римський Клуб розробив концепцію стійкого розвитку, оприлюднену в доповіді «Межі зростання». У 1987 р. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку опублікувала доповідь «Брундтланд», у якій наголошувалося на необхідності змінити існуючу економічну систему шляхом скорочення відходів виробництва, зниження рівня недобросовісної конкуренції та сприяння екологічно безпечним методам ведення сільського господарства [1]. Реалізація цієї доктрини можлива лише за умо-

ви розроблення обґрунтованої економічної стратегії, яка забезпечуватиме екологізацію виробництва. Щоб досягти такої мети, необхідно виробити та впровадити у виробництво комплексний підхід, урахувавши всі структурні елементи господарської системи та зв'язки між ними, тобто розробити цілісний механізм вирішення зазначеної проблеми.

Здійснення господарської діяльності за традиційних енерго- та енерго-ресурсоемких технологій неминуче призводить до виникнення суперечностей із природними системами й спричинює їхню трансформацію. Ці суперечності виявляються насамперед під час сільськогосподарського виробництва, тому необхідно розробити економічний механізм екологізації агропромислової діяльності. Підходи до розуміння економічного механізму екологізації вітчизняними науковцями неоднакові, проте значна кількість дослідників під економічним механізмом екологізації виробництва розуміють «комплекс різноманітних важелів, нормативів, інституціональних структур, який через фінансово-економічне та організаційне сприяння стимулює проведення природоохоронних заходів» [2]. Під організаційно-економічним механізмом забезпечення екологічної безпеки підприємств виробничої сфери розуміється сукупність економічних, організаційних і управлінських засобів, економічних інструментів щодо забезпечення належного рівня екологічної безпеки виробничого підприємства з точки зору впливу процесу виробництва на еколого-економічний стан як самого підприємства, так і на якість довкілля [3].

Досліджуючи управлінські аспекти екологізації сільського господарства, О.В. Ковальова (2008) виокремлює таку категорію, як «еколого-спрямоване сільськогосподарське виробництво», тобто господарську діяльність, кінцева мета якої (отримання прибутку) досягається через задоволення попиту на ринку продовольства і сировини за одночасного зменшення негативного впливу на довкілля та сприяння сталому розвитку сільських територій [4]. Російська вчена-економіст З.В. Нікітіна (2005) екологічно-орієнтоване виробництво розуміє як таке, що здійснюється на основі раціонального використання сільськогосподарських угідь при впровадженні адаптивно-ландшафтних систем землеробства на основі біологізації

з помірною хімізацією технологічних процесів [5]. Ми поділяємо думку обох авторів і вважаємо, що природоохоронна діяльність має формуватися на засадах стійкого розвитку.

Слушною є думка З.В. Нікітіної (2010) щодо формування ключових стратегічних напрямів організації виробничих відносин у сільському господарстві на основі раціонального залучення природних ресурсів, з одного боку і формування системи управління цими відносинами — з іншого. Запропонована дослідницею стратегія спрямована на підвищення ефективності функціонування підприємств за рахунок спеціалізації їх на виробництві органічної продукції та створення умов для формування ринку високоякісної продукції, а також управління раціональним використанням земельних ресурсів на основі впровадження адаптивних систем землеробства [6].

Залежно від інструментарію впливу на провадження природоохоронної діяльності вирізняють різні типи економічних механізмів. Вітчизняні дослідники О.В. Коняєв і Г.Є. Жуйков виділяють їх два види — примусові та заохочувальні. До перших вони відносять пільгове кредитування агровиробників; цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції; субсидії (централізовані чи місцеві); безвідсоткові позики; звільнення від податків частини прибутків (доходів) [7].

До других науковці включили податкові платежі за забруднення навколишнього природного середовища; штрафні санкції; екологічний податок з прибутку; встановлення норм плати за природні ресурси залежно від їхнього якісного стану [7]. Тобто дослідники виокремили лише державні важелі впливу на природоохоронну діяльність. Однак в умовах ринкової економіки інструменти екологізації виробництва мають суттєве значення, а подекуди — й визначальне і виявляються ефективнішими, ніж метод «батога».

Натомість колектив авторів — А.В. Дубодєлова, О.В. Юринєць, М.М. Федорів (2011), окрім зазначених двох типів економічних механізмів, виділяють ще й третій — маркетинговий. У його складі вони виокремили такі напрями, як створення та забезпечення розвитку ринку природних ресурсів і екобезпечних товарів; розширення структури «маркетингового ланцюга» із включенням

у нього екологічної експертизи; торгівлю квотами на шкідливі викиди; екологічний акцизний збір, екологічне страхування та просування [8].

На наш погляд, доцільно розмежувати ринковий і державний механізми екологізації сільськогосподарського виробництва і в межах останнього виділити два підтипи — примусовий та заохочувальний. При цьому вважаємо, що ринковий механізм є більш емним поняттям, ніж маркетинговий, тому доцільно вживати саме його.

Незважаючи на те, якими засобами здійснюється функціонування економічного механізму екологізації агровиробництва, мають бути дотримані ряд принципів. Так, О.І. Карінцева та С.В. Тарасенко (2010) визначають такі основні принципи еколого-орієнтованого розвитку: 1) екологічної зумовленості (спрямованості розвитку підприємства на підтримку або посилення сталості екосистем, згідно з яким економічні механізми мають створювати умови для заохочення суб'єктів господарювання до отримання прибутків внаслідок поліпшення екологічних результатів); 2) економічної доцільності (заохочення суб'єктів господарювання до досягнення природоохоронних цілей найбільш ефективними шляхами); 3) гласності (відкритості та доступності для громадськості всієї інформації про діяльність підприємств); 4) системності (еколого-орієнтований розвиток підприємства має охоплювати весь життєвий цикл виробів та послуг) [9]. Ми погоджуємося з таким підходом авторів, однак вважаємо за доцільне додати принцип покарання за зловживання і недотримання природоохоронного законодавства (рис. 1).

Таким чином, основними принципами економічного механізму екологізації є екологічна зумовленість, економічна доцільність та покарання, а економічний механізм екологізації включає примусові, заохочувальні та ринкові засоби впливу.

ВИСНОВКИ

В Україні здійснюються перші кроки до побудови раціонального економічного механізму екологізації національного виробництва, включаючи й аграрну сферу. З цією метою було прийнято ряд законодавчих актів, розроблено стратегії природо-орієнтованого розвитку, ведеться співпраця з міжнародними організаціями. Але у вітчизняному

Рис. 1. Принципи та види економічних механізмів екологізації агровиробництва
Джерело: розроблено автором на основі [10–12].

економічному механізмі екологізації сільськогосподарського виробництва не застосовується весь можливий спектр інструментарію, пропонуваній ринковою економікою, у зв'язку з чим він дещо обмежений. Крім того, суттєвим мотивом до екологізації господарської діяльності є необхідність підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародному ринку. Україна має будувати власну аграрну політику відповідно до нових тенденцій і принципів провідних економіко-екологічних та соціальних світових тенденцій і вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.
2. Новіцький В.С. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку / В.С. Новіцький. — К.: НАУ, 2004. — 268 с.
3. Судакова О.І., Судакова Д.А. Забезпечення екологічної безпеки виробничих підприємств: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110629/2_sudakova.php.
4. Ковальова О.В. Організація управління еколого-спрямованим сільськогосподарським виробництвом: [автореф. дис. канд. екон. наук] / О.В. Ковальова — К., 2008. — 20 с.
5. Никитина З.В. Екологізація виробництва сільськогосподарських підприємств / З.В. Никитина // Аграрна наука. — 2005. — № 6. — С. 14–15.
6. Никитина З.В. Организационно-экономический механизм экологизации сельскохозяйственного производства (теория, методология, практика): [автореф. дис. ... д-ра экон. наук] / З.В. Никитина; [ФГО УВПО Великолук. гос. с.-х. акад., ГНУ Москов. НИИСХ «Немчиновка»]. — М., 2010. — 56 с.
7. Коляев О.В., Жуйков Г.С. Економічні регулятори формування механізму екологізації природокористування в регіонах зрощення: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2009_2/2009/02/090234.pdf.

8. Дубодєлова А.В. Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва на вітчизняних підприємствах / А.В. Дубодєлова, О.В. Юринець, М.М. Федорів // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. — 2011. — № 698. — С. 156–162.
9. Тарасенко С.В. Теоретичні засади механізму екологізації розвитку підприємств на основі формування попиту на екологічні товари / О.І. Карінцева, С.В. Тарасенко // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 4. — С. 94–100.

УДК 631.95 : 632.95 : 330.15

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ЗАБРУДНЕННЯ ПЕСТИЦИДАМИ КОМПОНЕНТІВ АГРОЕКОСИСТЕМИ

В.В. Монарх
здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААН

Проведено детальну екотоксикологічну оцінку асортименту пестицидів, що використовуються у практиці хімічного захисту рослин. Здійснено аналіз стану колишніх складів отрутохімікатів. Проведено скрінінгові дослідження ступеня забруднення непридатними пестицидами ґрунтів санітарних зон складів отрутохімікатів та сільськогосподарської продукції, вирощеної на забруднених сільгоспугіддях. Побудовано математичну модель для оцінки екологічних ризиків, спричинених впливом колишніх складів отрутохімікатів на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: пестициди, забруднення, ґрунт, ризик, математична модель.

Сучасне ведення сільськогосподарської практики невід’ємно пов’язане з використанням хімічних засобів захисту рослин. За останнє десятиріччя видовий склад пестицидів різко збільшився, а обсяги щорічного використання небезпечних отрутохімікатів у світовій практиці нині досягає понад 2 млн. т.

Застосування пестицидів є невід’ємною складовою частиною сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур, адже потенційні щорічні збитки від шкідливих організмів, якщо не вести з ними боротьби, досить масштабні. Однак, захищаючи врожаї, слід думати і про наслідки. Особливе навантаження пестицидів проявляється при впровадженні інтенсивних технологій, причому досить часто не враховують головні регламенти застосування хімічних препаратів. Пестицидне навантаження при вирощуванні культур у ряді випадків досягає значних обсягів, що неодмінно призводить до забруднення навколишнього середовища та продукції рослинництва токсичними речовинами. І, хоч у числі забруднювачів

природи на пестициди припадає лише 20%, неграмотне їх використання призводить до непередбачуваних наслідків.

Широке впровадження у сільськогосподарську практику стійких хлорорганічних пестицидів (ХОП) у першій половині ХХ століття призвело до глобального забруднення ними довкілля. За офіційними даними на території України залишилось більше 20 тис. т застарілих, непридатних для використання та заборонених до застосування хімічних засобів захисту рослин, значна частина яких належить до ХОП. Зберігаються отрутохімікати у 4271 складському приміщенні, які за техніко-експлуатаційним станом вже давно не відповідають вимогам. Результатом тривалого використання та безгосподарського поводження з пестицидами стало забруднення об’єктів екосистем у місцях розташування складів отрутохімікатів високими концентраціями даних сполук.

Вивченню такої галузі науки, як ризикологія довкілля, присвячені праці російських вчених І.В. Сутанская, В.Н. Башкін, Н.В. Князівська, В.С. Князівський тощо [1–3],